

Open brief aan

De heer Brandenburg, algemeen secretaris Raad voor Cultuur
De heer M. Daamen, directeur Mondriaanstichting
De heer L. Hesselink, auteur Kunst & Handicap
De heer Stevijn van Heusden, projectorganisatie Kunstvakonderwijs
De heer J. Hofsté, directeur Nationaal Revalidatiefonds
Mevrouw Insinger, ministerie van OCW, directie MLB
Mevrouw P. Jorissen, auteur Kunst & Handicap
De heer Mackenbach, ministerie van VWS
De heer Meerdink, directeur Prins Bernhard Fonds
De heer J. Nagtegaal, directeur Handicap & Studie
De heer G. Overdam, secretaris Fonds voor de Podiumkunsten
De heer R. van der Ploeg, staatssecretaris cultuur
De heer C. Smithuijsen, directeur Boekmanstichting
Mevrouw Stuifzand, bestuurslid dovenschap
Mevrouw Terpstra
Directeur Amsterdams Fonds voor de Kunsten
Directeur Fonds voor de Podiumkunsten
Wethouder cultuur, Amsterdam
Wethouder cultuur, stadsdeel Oud-West
Leden Comité van Aanbeveling

OPEN BRIEF

Amsterdam, 5 maart 1999

Op woensdag 3 maart vond in Amsterdam het Boekmandebat plaats naar aanleiding van het rapport 'Kunst en handicap' van de hand van Linus Hesselink en Petra Jorissen.

In dit rapport is een eerste inventarisatie gemaakt van de positie van gehandicapte kunstenaars in opleiding en beroepspraktijk.

Tijdens dit debat kwam aan de orde of er aan gehandicapte kunstenaars dezelfde of andere criteria moeten worden gesteld. De directeur van het Prins Bernhard Fonds liet weten alle aanvragen op hun artistieke kwaliteiten te beoordelen. Dat was ook de stellingname van het Fonds voor de Podiumkunsten. De directeur van het Amsterdams Fonds voor de Kunsten gaf aan dat een bestuur van een fonds de vrijheid heeft om het advies van een commissie over te nemen of een andere prioriteit te stellen. Als voorbeeld noemde hij Handtheater, een theatergroep die voorstellingen brengt in de Nederlandse Gebarentaal en waaraan ik al enkele jaren verbonden ben. Deze groep had van de commissie weliswaar een positief advies gekregen, maar was toch onder de zaaglijn gekomen. Het bestuur heeft daar verandering in gebracht, zodat Handtheater voor het komende seizoen toch een projectsubsidie heeft ontvangen.

Wanneer de (dove) acteurs van Handtheater gevraagd wordt waarop zij willen worden beoordeeld, dan zullen zij antwoorden: op hun artistieke kwaliteiten. Ook ik ben het daar als regisseur van het gezelschap volledig mee eens. Als fondsen voor de podiumkunsten andere dan artistieke overwegingen in hun beoordeling een rol laten spelen, begeven ze zich op een hellend vlak.

Handtheater heeft dan ook alles op alles gezet om een professioneel niveau te bereiken en te trachten aan de criteria te voldoen.

Dat heeft ertoe geleid dat het Theater Instituut Nederland na een onderzoek heeft geconstateerd dat Handtheater moet worden aangemerkt als een professioneel gezelschap. Mensen van naam en faam hebben zitting genomen in het Comité van Aanbeveling. In de media wordt meer aandacht besteed aan het gezelschap.

Theatervoorstellingen worden meer en meer in de programmering van theaters opgenomen.

Het eindresultaat, in geval van Handtheater een toneelvoorstelling, is zichtbaar en wordt getoetst. Het proces dat tot de voorstelling leidt is onzichtbaar en wordt niet in de beoordeling meegenomen. Hoewel ik het daarmee eens ben, ben ik van mening dat overheid en particuliere fondsen wel op de hoogte moeten zijn van dit proces.

De acteurs en andere medewerkers van Handtheater moeten namelijk een veel grotere inspanning leveren dan acteurs van een regulier gezelschap. Ze moeten een groot aantal

interne en externe belemmeringen overwinnen. Daarvoor hebben zij tijd, ruimte en geld nodig. Ik zou er dan ook voor willen pleiten dat een gezelschap als Handtheater de tijd krijgt om zich te bewijzen. Dus niet een andere dan een artistieke beoordeling, maar een artistieke beoordeling op termijn, bijvoorbeeld na een periode van vier jaar.

Graag wil ik aan de hand van de voorstelling Theo & Vincent het proces zichtbaar maken.

Scholing

De acteurs van Handtheater hebben - op een na - geen van allen een theateropleiding. John van Gelder, die Vincent van Gogh speelt, was glasinstrumentmaker aan de Universiteit van Amsterdam, voordat hij op veertigjarige leeftijd ging acteren. Jean Couprie, die Theo speelt, was van oorsprong kok, is na een langdurige strijd aangenomen op de Academie voor Woord en Gebaar te Utrecht. Op deze academie was uiteraard geen expertise op het gebied van theater in Nederlandse Gebarentaal. Jean bracht zijn tijd daar onder andere door met vakken als stemvorming, waar je als dove niet echt op zit te wachten.

Eduard Leuw, die binnenkort te zien is in een monoloog, was van oorsprong goudsmid, Wim Emmerik, de poëet van het gezelschap, was fijninstrumentmaker.

Ook de andere acteurs hebben een dergelijke achtergrond.

Dat betekent dat de acteurs zich op allerlei terreinen voortdurend moeten scholen, terwijl ze tegelijkertijd per jaar toch minstens één toneelstuk op de planken moeten zetten dat kwaliteit heeft.

Het betekent ook dat Handtheater zelf jonge doven moet opleiden, omdat de reguliere opleidingen moeilijk toegankelijk zijn en geen ervaring hebben met theater in de Nederlandse Gebarentaal. Hoewel Handtheater deze opleiding onontbeerlijk vindt - het is immers een kweekvijver van nieuw talent - drukt de opleiding zwaar op de medewerkers.

Vertaling

De voorstelling Theo & Vincent heeft als ondertitel 'een briefwisseling in de Nederlandse Gebarentaal'. In feite is het een gedramatiseerde reading uit de brieven die Theo en Vincent van Gogh aan elkaar hebben geschreven. Wanneer horende acteurs een dergelijke reading willen geven, gaan ze eenvoudigweg uit van de in het Nederlands vertaalde brieven.

Handtheater heeft de fragmenten uit de brieven eerst moeten vertalen in de Nederlandse Gebarentaal. Dat is een langdurig en ingewikkeld proces. Hoewel de erkenning van de Nederlandse Gebarentaal op instigatie van de toenmalige staatssecretarissen Netelenbos en Terpstra in gang is gezet, is de grammatica en het lexicon van de

Nederlandse Gebarentaal nog niet volledig in kaart gebracht en zijn er nog geen erkende vertalers.

Dat betekent een hoop veldwerk, navragen bij de achterban, uitproberen, op video opnemen, opnieuw bekijken, discussiëren, bijstellen enz.

In feite kost de vertaling op zich al bijna een jaar, terwijl de productie Theo & Vincent binnen een jaar op de planken moest staan. Dat betekent dat tijdens het repetitieproces ook nog moet worden gewerkt aan de vervolmaking van de vertaling.

Samenwerking

Handtheater werkt sinds enkele jaren met professionele krachten op het gebied van theatertechniek, decorontwerp, choreografie, vormgeving, fotografie, film enz. In samenwerking is een goede communicatie essentieel en taal is een van de voertuigen voor communicatie.

Handtheater biedt de medewerkers dan ook een cursus Nederlandse Gebarentaal aan, hetgeen overigens door iedereen hogelijk wordt gewaardeerd.

De cursus wordt gegeven door John van Gelder. Hoewel hij de cursus noodzakelijk vindt, weegt het lesgeven als extra activiteit zwaar.

Naast de taal moet ook veel aandacht worden besteed aan het overbrengen van dovencultuur, waaronder een andere wijze van met elkaar omgaan. Een praktisch voorbeeld is de wijze waarop men als horende de aandacht trekt van een dove. Roepen helpt niet, aanraken is in bepaalde situaties wel en in andere niet geoorloofd, stampen wordt als onbeleefd en grof ervaren, het licht aan- en uitdoen is in bepaalde situaties wel passend in andere niet.

Theater in Nederlandse Gebarentaal stelt bovendien eigen eisen aan decor, kleding, spel, licht enz.

Om enkele voorbeelden te geven:

- Als een gebarende acteur gestreepte kleding draagt, geeft dat voor de toeschouwer een stroboscopisch effect.
- Tegen lichte kleding steken gebaren onvoldoende af.
- Theater in Nederlandse Gebarentaal moet goed te zien zijn.
- Er kunnen niet twee visuele stimuli tegelijkertijd worden gebruikt, bijvoorbeeld een tekst in de Nederlandse Gebarentaal en tegelijkertijd een diaprojectie. Men kan namelijk niet naar twee dingen tegelijk kijken.
- Filmers kunnen niet werken met luistershots, omdat de 'spreker' (gebaarder) niet te horen is, alleen te zien. Filmers moeten wennen aan de andere uitsnede die een gebarentaal vereist, namelijk eerder medium en totaal, dan close.

Deze andere eisen brengen met zich mee dat er vaker en intensiever moet worden overlegd met de professionals die aan een voorstelling meewerken. Zij zijn weliswaar professionals op hun vakgebied maar een leek op het gebied van de Nederlandse Gebarentaal en de dovencultuur.

Productie

Ook de productie is aanmerkelijk zwaarder dan bij een zogenaamd gewoon gezelschap. Voor het benaderen van programmeurs moet veel meer tijd worden uitgetrokken. Programmeurs zijn - als ze nog nooit een voorstelling gezien hebben - huiverig om Handtheater te programmeren. Het ontbreekt hen aan kennis. Dat geeft gesprekken zoals:

'Zijn de acteurs allemaal doof?'

'Ja.'

'Dus ze spreken niet?'

'Nee, ze brengen hun tekst in de Nederlandse Gebarentaal.'

'Maar hoe kan ik het dan volgen?'

'Er is een tolk bij de voorstelling.'

'En die staat dan op het podium?'

'Nee, de tolk zit voor het podium.'

'Maar dan kan niemand de tolk toch zien?'

'Nee, dat klopt. Maar dat hoeft ook niet, want de tolk spreekt. En de mensen hoeven de tolk alleen maar te horen.'

'Maar er komen toch zeker voornamelijk doven?'

'Nee, het publiek van Handtheater bestaat voor zeventig procent uit niet-doven.'

Als programmeurs de durf hebben om een voorstelling te boeken, blijken ze achteraf enthousiast te zijn en mag het gezelschap terugkeren. Langzaamaan neemt het aantal theaters toe waar Handtheater kan spelen. Ik noem er enkele: Stadstheater De Tobbe in Voorburg, Stadstheater Zoetermeer, de Agnietenhof in Tiel, Bibliotheektheater Rotterdam, Theater Romein in Leeuwarden, Theater Aan de Parade in 's Hertogenbosch.

Media

Handtheater is onlangs begonnen aan een mediatraining voor de acteurs en overige dove medewerkers. De klacht van acteurs en overige medewerkers was dat een krant eerder een journalist stuurt voor een achtergrondartikel dan een toneelrecensent. Het feit dat de acteurs doof zijn, heeft een hoog 'human interest' gehalte. Meestal verschijnen er dus artikelen op andere dan de kunstpagina's.

De acteurs zitten klaar om met de journalist over hun vak te praten, maar moeten zich keer op keer worstelen door vragen als:

- Wanneer bent u doof geworden?

- Mist u geen muziek?

- Hoe wordt u 's morgens wakker?
- Kunt u autorijden?

Nu Theo & Vincent wordt gespeeld, wordt er vrijwel altijd gerefereerd aan de relatie tussen doof zijn en het feit dat Van Gogh zijn oor heeft afgesneden.

In de mediatraining wordt aandacht besteed aan hoe de acteurs en andere dove medewerkers er op vriendelijke maar gedecideerde manier voor kunnen zorgen dat er over hun vak en hun voorstelling wordt gepraat en geschreven, en niet alleen over hun doof zijn.

Er is tevens gekozen voor een uitgebreid programmaboek waarin ook aandacht wordt besteed aan de Nederlandse Gebarentaal en de vertaling van de teksten.

Beoordeling

De beoordeling van de artistieke kwaliteiten is niet eenvoudig door de bestaande vooroordelen.

Vaak zijn reacties niet zuiver. Er is een groep die positief discrimineert in de trant van 'wat knap van die mensen' of tegen mij 'wat goed dat u met die mensen werkt'.

Dan is er een groep die negatief discrimineert in de trant van 'doven, dat kan niets wezen' of 'doven, zeker bezig met emancipatie'.

Handtheater heeft de indruk dat dat met name geldt voor mensen die thuis zijn in de theaterwereld. Het zogenaamde gewone publiek lijkt veel beter in staat te zijn om recht uit het hart een oordeel te vellen. Het vindt een voorstelling mooi, indrukwekkend, ontroerend, aangrijpend of niet.

Er blijft slechts een kleine groep over van individuen die kennis hebben van en ervaring met theater, en die bovendien in staat zijn een onafhankelijk en doordacht oordeel te vellen.

Dat betekent dat er weinig bruikbare feedback is. Voor de ontwikkeling van een professie is die onontbeerlijk. Handtheater probeert die feedback dan ook te vinden in het buitenland, vooral in Amerika en Frankrijk, waar de theatergezelschappen van doven een langere geschiedenis kennen, erkend worden en status bezitten.

Daarvoor moet gereisd worden en dat betekent extra tijd en geld.

Dovenwereld

De acteurs zijn voortrekkers en identificatiefiguren in de dovenwereld. Dat geeft bepaalde verantwoordelijkheden. De dovenwereld kan gekenschetst worden als een derdewereldcultuur in positieve zin.

Voor veel doven geldt dat zij op de dovenscholen niet vertrouwd zijn gemaakt met kunst en cultuur, noch met de kunst en cultuur van niet-doven, noch met hun eigen kunst en cultuur.

Dat betekent dat velen nooit de gang naar het theater hebben gemaakt en daartoe

verleid moeten worden.

Theater 't OOG in Amsterdam is door John van Gelder op eigen kosten opgericht om die drempel te verlagen. Het is een klein theater met een capaciteit van zestig stoelen. Handtheater maakt gebruik van de zaal voor repetities en houdt er kantoor.

Doven blijken de weg naar dit theater gemakkelijk te vinden. Naast de theaterproducties heeft Handtheater een laagdrempelig programma OOGgetuigen, een discussieprogramma in de vorm van een rechtbank, waar gediscussieerd wordt over thema's de dovencultuur en de Nederlandse Gebarentaal betreffende. Dit programma trekt veel dove mensen die daarna de gang naar de reguliere theateraccommodaties gemakkelijker maken om een voorstelling als Theo & Vincent te bekijken.

Om de voorstelling over de gebroeders Van Gogh in een kader te plaatsen, heeft Handtheater op verschillende plaatsen voor doven een lezing gehouden over het leven en werk van Van Gogh.

Het onderhouden van contacten met en het enthousiasmeren van de achterban kost veel tijd en energie, maar is noodzakelijk om te voorkomen dat Handtheater zich isoleert van de dovenwereld.

Handtheater loopt echter het gevaar - door een programma als OOGgetuigen te brengen dat eerder als educatie kan worden gekenmerkt - dat dat als een bewijs wordt gezien dat Handtheater geen professioneel theatergezelschap is.

In een derdewereldcultuur lopen kunst, cultuur, recreatie, ontmoeting, educatie, onderwijs en hulpverlening echter in elkaar over.

Ik hoop u hiermee geschetst te hebben welke extra inspanningen er van een gezelschap als Handtheater worden gevraagd, terwijl Handtheater - terecht - volgens dezelfde criteria als de reguliere gezelschappen wordt beoordeeld.

Ik ben echter van mening dat de overheid eerst een principebesluit moet nemen of men de theatervorm die Handtheater brengt een kans wil geven. Mocht dit besluit positief zijn, dan kan het gezelschap in staat worden gesteld om zich binnen een bepaalde termijn artistiek te bewijzen.

Graag wil ik hierover met u van gedachten wisselen.

Met de meeste hoogachting,

Mevrouw drs M.G.J. Julien, artistieke leiding.